

Pedagogisch klimaat

Tips voor het ontwerpen en geven van burgerschapsonderwijs

Docent maatschappijleer Gideon Simon van het Haarlem College ontwerpt al vijftien jaar burgerschapsonderwijs voor zijn vmbo-leerlingen. Zijn belangrijkste tips:

- 1 Weet wat je wil bereiken en kijk daarvoor naar wat leerlingen nodig hebben, wat hun achtergrond is. Creëer vervolgens draagvlak bij collega's wanneer dat nodig is.
- 2 Maak abstracte thema's zo concreet en tastbaar mogelijk. Als leerlingen het kunnen zien, aanraken of voelen, heb je de aandacht. Ik vertel vaak verhalen, maar laat ook leerlingen vanuit hun eigen ervaring verhalen vertellen, zoals laatst nog een Afghaanse jongen over de periode waarin Bin Laden invloedrijk was in Afghanistan.
- 3 Trek de wereld in, en maak gebruik van bijzondere plekken als musea. Wij gaan bijvoorbeeld naar het Nationaal Holocaust Museum in Amsterdam. Of nodigen iemand uit die uit eigen ervaring kan vertellen over een thema als seksuele diversiteit.
- 4 Alles begint met een goede band met je leerlingen opbouwen en onderhouden. Zonder relatie geen prestatie. Geef leerlingen de ruimte om hun mening te uiten, ook als een mening afwijkt van de norm of vrij extreem is. Door ze serieus te nemen, voelen leerlingen zich gehoord. Pas dan zijn ze in staat om te reflecteren op hun standpunt, naar anderen te luisteren en hun initiële standpunt te bevragen. Zo maak je ze weerbaar tegen manipulatie.
- 5 Houd je oren open en blijf duiden. Als een leerling het woord 'tyfusjood' gebruikt, is het belangrijk om daar aandacht aan te besteden, maar het hoeft niet gelijk te betekenen dat ze antisemitisch zijn. Het kan ook puberpraat zijn.

Een open en veilig klasklimaat heeft betekenis voor burgerschapsvorming van leerlingen. Maar wat zijn dan kenmerken van een dergelijk klimaat? Een veilig klimaat betekent dat leerlingen zich niet afgerekend voelen op datgene wat zij zeggen in de klas – noch door medeleerlingen, noch door de docent. Het moet geaccepteerd worden dat leerlingen afwijkende opvattingen formuleren, dat zij moeten kunnen afwijken van groepsnormen en meerderheidsopvattingen. Het betekent dat álle leerlingen in klassen meningen moeten kunnen inbrengen. Vaak vinden veel leerlingen in Nederland het klimaat best veilig, maar er zijn leerlingen die dat toch niet zo ervaren. Een veilig klasklimaat voor allen is dus niet zo gemakkelijk.

Want wat voor de één een veilig klasklimaat is, kan juist onveiligheid voor de ander met zich meebrengen. Stel je bijvoorbeeld voor dat er in een klas een gesprek over homoseksualiteit is. Een veilig klasklimaat zou betekenen dat alle opvattingen – mits netjes geformuleerd – uitgesproken moeten kunnen worden. Een leerling die homoseksualiteit verwerpelijk of een zonde vindt, moet dat kunnen zeggen. Dit kan echter betekenen dat een lhbt-leerling zich onveilig voelt. Het creëren van een veilig klasklimaat is dus geen eendimensionale activiteit. Wellicht betekent het vormgeven van een veilig klasklimaat dat je in eerste instantie bezig bent met het bouwen aan vertrouwensrelaties tussen leerlingen onderling en tussen de docent en leerlingen.

Voordat gesproken kan worden over controversiële maatschappelijke kwesties moet er eerst onderling vertrouwen zijn. Dat leerlingen en docenten zich onderling prettig voelen, elkaar als mens accepteren en gezamenlijk regels vaststellen en willen naleven. Daarna kan – ook in klassen met gepolariseerde opvattingen – wellicht in hogere mate een klimaat ontstaan dat voor allen veilig is.

Een pedagogisch klimaat moet niet alleen veilig, maar ook open zijn. Een open klasklimaat betekent dat leerlingen de ruimte hebben voor eigen inbreng bij gesprekken, dialoog en discussie, dat leerlingen ruimte voelen om anderen tegen te spreken – ook de docent. Verder is het van belang dat er verschillende perspectieven naar voren komen in de klas.

De docent moet bewaken dat die verschillende perspectieven op de besproken thema's voldoende naar voren komen, of ze nu door leerlingen genoemd worden of juist niet. Een ander onderdeel van een open klimaat is dat leerlingen het gevoel hebben dat ze serieus genomen worden, dat wat ze te zeggen hebben ook wordt gehoord en dat daar reactie op komt. Dat kan in klassikale discussies over de lesstof het geval zijn, maar ook in situaties dat leerlingen zaken aankaarten over de school waar zij het niet mee eens zijn. In een open klimaat kan een leerling aangeven waar hij of zij mee zit, waar docenten en de schoolleiding dan op reageren en de leerling vervolgens laten weten wat hij of zij daarmee kan doen. In een dergelijk open (en veilig) klas- en schoolklimaat kan een leerling zijn of haar burgerschap goed ontwikkelen.

Hoe een pedagogisch klimaat eruit ziet hangt af van veel factoren – en eigenlijk mensen. Docenten spelen een rol bij het klimaat, de schoolleiding, de leraren en de ouders. Gezamenlijk wordt (indirect) het pedagogisch klimaat vormgegeven, met of zonder overleg. Eigenlijk is het niet mogelijk om als docent je eigen klimaat vorm te geven omdat je afhankelijk bent van wat leerlingen gewend zijn bij andere docenten te doen, wat de schoolregels zijn en wat voor afspraken de school met ouders maakt. Kortom, het ontwikkelen van een pedagogisch klimaat is bij uitstek een gezamenlijke activiteit. Dat is mooi, interessant en kan inspirerend zijn, maar is door de vele betrokkenen (en belangen) ook erg ingewikkeld.

Wetenschappelijk gezien is er nog weinig zicht op wat de effecten van zo'n teamaanpak zijn, maar het is niet zo'n vreemde veronderstelling dat als de inspanning van een enkele docent van een paar uur per week meer effect heeft dan één uur per week, dat een teaminspanning gedurende de hele week nog meer effect zal sorteren.